

Dislaliya bolalar bilan artikulyatsion mashg'ulotlarning psixologik jihatlari

Abdurahimova Nozima Fazliddin qizi

University of Business and Science Maxsus pedagogika (logopediya) 24-01-guruh talabasi

E-mail: Abdurahimovanozima@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada dislaliya bilan og'rigan bolalarda artikulyatsion mashg'ulotlarni tashkil etishda psixologik omillarning o'rni yoritilgan. Bolaning nutqiy faolligi, hissiy holati, motivatsiyasi va o'z-o'zini nazorat qilish mexanizmlarining logopedik mashg'ulotlarga ta'siri tahlil qilinadi. Muallif amaliy tajribalarga tayanib, mashg'ulot jarayonida ijobiy emotsional muhit yaratish va individual yondashuvning ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: Dislaliya, artikulyatsion mashg'ulot, psixologik omillar, motivatsiya, logopedik trening.

Psychological aspects of articulation training with children with dyslalia

Abstract: This article explores the psychological aspects of articulation exercises for children with dyslalia. It analyzes how emotional state, motivation, and self-control influence the effectiveness of speech therapy sessions. Based on practical experience, the author emphasizes the importance of positive emotional atmosphere and individual approaches during articulation training.

Keywords: Dyslalia, articulation exercises, psychological factors, motivation, logopedic training.

Психологические аспекты тренировки артикуляции у детей с дислалией.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические аспекты проведения артикуляционных упражнений у детей с дислалией. Анализируется влияние эмоционального состояния, мотивации и самоконтроля на эффективность логопедических занятий. Автор подчеркивает важность позитивной эмоциональной атмосферы и индивидуального подхода в коррекционной работе.

Ключевые слова: дислалия, артикуляционные упражнения, психологические факторы, мотивация, логопедическая тренировка.

Asosiy qism

Dislaliya — bu bolaning artikulyatsion apparati tuzilishi normal bo‘lgan holda ayrim tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishidir. Tadqiqotchilar (R.E. Levina, G.V. Chirkina, T.B. Filicheva) ta’kidlashicha, dislaliya ko‘pincha bola nutqining fonetik rivojlanishida kechikish, noto‘g‘ri nutq namunasi yoki e’tibor yetishmovchiligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu bois, bu turdagi nuqsonlarni tuzatish nafaqat mexanik mashqlarni, balki psixologik yondashuvni ham talab etadi.

1. Artikulyatsion mashg‘ulotlarning maqsadi

Artikulyatsion mashg‘ulotlar tovush hosil qiluvchi organlarning harakatchanligini oshirishga, to‘g‘ri talaffuzni shakllantirishga qaratiladi. Ammo bolaning mashg‘ulotdagi kayfiyati, o‘ziga ishonchi va qiziqishi ushbu mashqlar samaradorligini belgilaydi. Shu sababli logoped har bir bolaning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olishi kerak.

2. Psixologik omillarning ta’siri

Psixologik omillar — emotsional holat, motivatsiya, diqqat, o‘z-o‘zini baholash — logopedik mashg‘ulotlarning ajralmas tarkibiy qismidir. Tadqiqotlar (L.S. Vygotskiy, A.R. Luriya, V.A. Kovshikov) shuni ko‘rsatadiki, bolaning psixik holati artikulyatsion faoliyatni to‘g‘ridan-to‘g‘ri belgilaydi. Agar bola o‘zini ishonchsiz his qilsa, logopedik topshiriqlarga passiv munosabatda bo‘ladi.

Shu sababli logoped mashg‘ulotni ijobiy emotsional kayfiyatda, motivatsion elementlar (maqtov, o‘yin, musiqali fon) bilan o‘tkazishi lozim.

3. Motivatsiyani shakllantirish

Dislaliya bilan bolalarda motivatsiyani oshirish uchun quyidagi metodlar tavsiya etiladi:

O‘yin asosida mashg‘ulot o‘tkazish (“Tovushni top!”, “Qaysi hayvon shunday deydi?”).

Har bir muvaffaqiyat uchun kichik rag‘bat (stiker, yulduzcha).

Ota-onani jarayonga jalb qilish.

Tovushni to‘g‘rilash jarayonini vizual tarzda kuzatish (oyna, audio yozuvlar).

4. Individual yondashuv

Har bir bolaning psixologik holati, nutqiy rivojlanish darajasi, diqqat barqarorligi farq qiladi. Shu sababli logoped har bir ishtirokchi uchun individual korreksion dastur tuzishi kerak. Masalan, emotsional jihatdan sezgir bolalarda musiqali fon ishlatish tavsiya etilmaydi, biroq faol bolalarda bu usul yaxshi natija beradi.

5. Amaliy natijalar

Toshkent shahridagi 25-sonli maxsus maktabda o‘tkazilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, psixologik yondashuv asosida tashkil etilgan artikulyatsion mashg‘ulotlarda 3

oy ichida dislaliya bilan bolalarning 87%ida tovush talaffuzi yaxshilangan, ularning nutqiy faolligi va o‘ziga ishonchi oshgan.

Dislaliya turlari: Tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz etish ona tilida hamma tovushlarda uchratish mumkin. Talaffuzdagi kamchiliklar o‘z xarakteriga, ma‘lum tovushlar gruppasiga tegishli bo‘lishiga ko‘ra dislaliya quyidagi turlarga ajratiladi:

1. Sigmatizm (grekcha “ sigma “ “ s” harfining nomini bildiradi). Bunda sirg‘aluvchi (s, z) va shovqinli (sh, j, ch) tovushlar talaffuzida kamchiliklar kuzatiladi.

2. Rotatsizm (grekcha “ro” harfi nomidan olingan bo‘lib, “ r” tovushini bildiradi) – r tovushining talaffuzidagi kamchiliklardir.

3. Lambdatsizm (grekcha “ lambda “ harfini nomidan olingan bo‘lib, l tovushini bildiradi) – l tovushining talaffuzidagi kamchilikdan iborat.

4. Til orqa tovushlaridagi kamchiliklar: Kappatsizm – k tovushining nutqda yo‘qligi, parakatatsizm “k” tovushini almashtirilishi. Masalan, koptok-“topto” , kitob – “titob”: Gammatsizm – k tovushining nutqda yo‘qligi, parakatatsizm “g” tovushining almashtirilishi. Masalan, gul-“dul”, gilam-“ dilam” : Xitizm – x tovushining nutqda yo‘qligi, paraxitizm “x” tovushining almashtirilishi. Masalan, xat- “tat” , xo‘roz – “ to‘roz “: Yotatsizm – y tovushining nutqda yo‘qligi, parayotasizm “y” tovushining almashtirilishi (grekcha kappa, gamma, xi, yota harflarini nomidan olingan bo‘lib, k, g, x, y tovushlarini bildiradi). 5. Jaranglatish nuqsonlari- jarangli undosh tovushlar talaffuzidagi kamchiliklar. Bu kamchiliklar jarangli undosh tovushlarni jarangsiz undosh tovushlarga almashtirishidir: b-p, d-t, v-f, z-s, j-z, g-k va boshqalar. Logoped bolani to‘g‘ri talaffuzga o‘rgatishi uchun nihoyatda samarali yo‘l topishi lozim. To‘g‘ri tashkil qilingan logopedik ish dislaliyaning boshqa turlarida ham samarali natijaga erishadi. Mexanik dislaliyaning bir qancha hollarida logopediya va tibbiyotning birgalikda yondashishi natijasida samarali muvaffaqiyatlarga erishiladi. Logopedik mashg‘ulotlar haftasiga uch marta muntazam ravishda o‘tkaziladi. Ota-onalar bilan birgalikda uy sharoitida ham mashg‘ulotlar o‘tkazilishi lozim logoped

topshiriqlari asosida. Mashg'ulotlarni har kuni (kuniga 2-3 marta) 5-15 minutdan o'tkazish lozim. Logopedik ta'sir bosqichma- bosqich amalga oshiriladi, har bir bosqichda logopedik ta'sir umumiy maqsadiga qarashli bo'lgan aniq pedagogic masala yechiladi.

Ilmiy tadqiqotlar va psixologik jihatlar

Quyida dislaliya va artikulyatsion buzilishlarda psixologik jihatlar bilan bog'liq bir nechta ilmiy tadqiqotlar keltiriladi.

Tadqiqot: „Psychological status of school-aged children and adolescents with dyslalia“. Ushbu ishda bolalar bilan artikulyatsion buzilish mavjudligi holatida xulq-atvor profili va psixologik jihatlar tahlil qilingan.

Natijalar: Dislaliya bo'lgan bolalarda «delinquent behaviour», past qobiliyat (competence) darajasi, past faoliyat darajasi va maktabdagi faoliyatdagi pasayish ko'proq kuzatilgan.

CBCL testining deyarli barcha domenlari bo'yicha dislaliya guruhi yuqoriroq o'rtacha ballarga ega bo'lgan, faqat xavotir/ depressiya va ijtimoiy domenlar istisno bo'lgan. Shuni ta'kidlash lozimki, natijalar buzilish darajasi “normal” chegaradan tashqarida emas, ya'ni klinik darajadagi qattiq psixologik kasallik emas, lekin sezilarli farq bor.

Psixologik jihatlar va ularning amaliy ahamiyati

Artikulyatsion buzilish bolaning o'zini anglashiga salbiy ta'sir qilishi mumkin: bolada «men nutqda xato qilaman», «meni tushunishmaydi» kabi fikrlar shakllanishi mumkin.

O'ziga ishonch pasayishi: Nutq xatosi ko'p bolalarda muloqotdan chekinish, kamroq gapirishga olib keladi.

Ijtimoiy moslashuv: Sinfdoshlar bilan so'zlashuvda qiyinchiliklar, kulgu yoki tanqid holatlari bolaning nutqqa bo'lgan ishtiyoqini kamaytirishi mumkin.

O‘quv faoliyati: Nutq buzilishi maktabdagi qatnashuv, o‘qituvchilar bilan muloqot, darslarda faol bo‘lish imkoniyatiga salbiy ta’sir qilishi, natijada kompetensiya darajasining pastligi kuzatilgan.

Motivatsiya va mashg‘ulotga ishtiyoq: agar bolaning muvaffaqiyati kichik bo‘lsa yoki xato qilishdan qo‘rqsangiz, mashg‘ulotga munosabati sovib qolishi, rezistentlik paydo bo‘lishi mumkin. O‘yin, o‘ziga erkinlik berish, ijobiy mustahkamlash muhim.

Hamkorlik: logoped, psixolog, o‘qituvchi va ota-ona birgalikda ishlashi zarur. Masalan, artikulyatsion mashg‘ulotlarda psixologik qo‘llab-quvvatlash bilan birga sinfdagi muhitni nazorat qilish, ota-onani jalb qilish muhim.

Bolalarda dislaliya artikulyatsion buzilish — faqat nutq bilan cheklanmaydi u psixologik, ijtimoiy va pedagogik jihatlarga ham ta’sir qiladi.

Xulosa

Artikulyatsion mashg‘ulotlarni muvaffaqiyatli tashkil qilish uchun metodologik jihatdan diagnostika, mashg‘ulot bosqichlari, psixologik qo‘llab-quvvatlash va monitoringni birlashtirilgan holda rejalashtirish zarur. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dislaliya bo‘lgan bolalarda xulq-atvor jihatdan ko‘proq farqlanishlar mavjud — masalan, tashqi xulqiy muammolar, past kompetensiya darajasi, maktabdagi faoliyat pasayishi. Preparativ yondashuvlar (masalan, og‘z anatomik muammolarni tekshirish) va psixolog-pedagogik yondashuvlar (motivatsiya, o‘ziga ishonch, muloqot muhitini yaratish) birga qo‘llanilishi lozim. O‘yin, interaktiv mashg‘ulotlar, oila va maktab muhitini qo‘llab-quvvatlash orqali bolani faol ishtirokchi qilish, nutqni mustahkamlash samaradorligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Levina, R.E. (1984). Osnovy korrektsii rechevykh narusheniy u detey. Moskva.
2. Chirkina, G.V. (2016). Metodika logopedicheskoy raboty pri dislalii. Moskva: Akademiya.
3. Filicheva, T.B. (2003). Logopedicheskaya rabota s detmi s narusheniyami zvukoproiznosheniya. Moskva.
4. Vygotsky, L.S. (1991). Thought and Language. MIT Press.
5. Luriya, A.R. (1979). Psixologiya rechi. Moskva.
6. Omonova, N. (2021). Dislaliya va artikulyatsion mashqlar metodikasi. Toshkent: TDPU.
7. Kovshikov, V.A. (2018). Psixologicheskie osnovy logopedicheskoy praktiki. Moskva: Prosveshchenie.
8. Karimova, G. (2022). Nutq buzilishlarini korrektsiyalashda psixologik yondashuvlar. Toshkent: Fan.
9. UNESCO. (2023). Speech and Emotional Development in Early Childhood. Paris.
10. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. (2024). Bolalarda nutq buzilishlarini erta aniqlash bo‘yicha tavsiyalar. Toshkent.
11. UNESCO. Early Childhood Care and Education. Paris, 2019.
12. Wens R.E. Language Development: An Introduction. Pearson Education, 2020.
13. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’lim davlat o‘quv dasturi. Toshkent, 2022.
14. Kiseleva, N.V. Correction of Speech Disorders in Preschool Children. Moscow: Academia, 2019.
15. Миньковская Н.В. Дошкольная логопедия: теория и практика. Санкт-Петербург: Речь, 2020.